

**DIN NOU DESPRE SFÂNTUL EMILIAN,
MARTIR LA DUROSTORUM
(18 iulie 362)**

Emilian POPESCU*

Cuvinte-cheie: *Capitolinus, cavou pictat, Ostrov, Durostorum, Gedina/Gezidina, Gavidina.*

Keywords: *Capitolinus, painted burial vault, Ostrov, Durostorum, Gedina/Gezidina, Gavidina.*

Rezumat: *Autorul face o relatare și în același timp o analiză critică a izvoarelor (scrise) creștine referitoare la martiriul sfântului Emilian de la Durostorum. Imaginea pictată a Sfântului este păstrată pe peretele mormântului de la Ostrov (descoperit în 1971). Și alte descoperiri din zonă sunt puse în legătură cu locul în care a fost martirizat sfântului Emilian: basilica patriarhală de la Durostorum (sec. IX) și localitatea Gavidina, menționată într-o inscripție recent descoperită.*

Abstract: *The author narrates and at the same time critically analyses the (written) Christian sources referring to Saint Emilian's martyrdom in Durostorum. The saint's painted image is preserved on the wall of a tomb in Ostrov (unearthed in 1977). Other discoveries in this area are linked to the place where St. Emilian's martyrdom happened: the archbishopric basilica in Durostorum (9th cent.) and the town of Gavidina, mentioned in a newly discovered inscription.*

Sfântul martir Emilian a fost de mult timp în preocupările mele științifice, fapt datorat, în primul rând, botezului meu în credința ortodoxă, când am primit numele lui. L-am avut de atunci ca patron și protector puternic în toate împrejurările vieții. De aceea am scris despre el începând cu anul 1987, când l-am încadrat în șirul altor sfinți de pe teritoriul României. Am făcut atunci cunoscut, pentru prima oară în țara noastră, două manuscrise privind sfârșitul său martiric,

* Emilian POPESCU: Prof. dr., Institutul Teologic Universitar, București; membru de onoare al Academiei Române.

Redacția își asumă opțiunea de a păstra notele în maniera în care ele au fost transmise de autor (excepție fac numele autorilor scrise cu majusculă)

cu textul în limba greacă, publicate de învățatul belgian François Halkin în *Analecta Bollandiana*, 1972, p. 27-35. Mă refer la *Codex Parisinus 1777* și *Venetus Marcianus 360*, datând din secolul al XI-lea. Până atunci, singurul manuscris cunoscut a fost *Codex Vaticanus 866*, publicat de P. Boschius în *Acta Sanctorum Iulii*, t. IV, Paris-Roma, 1868, p. 373-377, precedat de un studiu introductiv. La baza acestor manuscrise a stat un text alcătuit la sfârșitul secolului al IV-lea ori mai devreme de un contemporan cu evenimentele¹. Copia de la Vatican a fost în limba latină, după care s-a făcut versiunea grecească.

În România manuscrisul Vaticanus, singurul cunoscut, a intrat în atenția profesorului Ioan Rămureanu, care l-a tradus în limba română și l-a publicat în revista *Biserica Ortodoxă Română* pe anul 1944², apoi în volumul *Actele martirice*, apărut în 1982³.

Martiriul sfântului Emilian a avut loc în ziua de 18 iulie anul 362, când la conducerea Imperiului Bizantin se afla Iulian Apostatul (361-363). Părăsind credința creștină, el a devenit aprig păgân și a luat măsuri ca religiile păgâne să fie reintroduse în viața tuturor locuitorilor din Imperiul Romano-Bizantin. Autoritățile administrative trebuiau să supravegheze modul cum se aplicau aceste măsuri și, în acest context, a venit la Durostorum chiar vicarul întregii dioceze Thracia, Capitolinus (361-363), denumit ἄρχων τῆς Θρακίας ἀπάσης⁴ „să vadă în ce măsură populația acestui oraș este râvnitoare față de zei”⁵. După ce a adus jertfe tuturor zeilor și a constatat că populația din oraș „se închină zeilor și le aduce jertfe, s-a umplut de bucurie și a poruncit să fie chemate la ospăț toate căpeteniile sale”⁶.

În timp ce aceștia petreceau împreună cu Capitolinus, „fericitul Emilian, socotindu-se creștin în fața lui Dumnezeu și a îngerilor, dar și a oamenilor, luând un ciocan de fier, a intrat noaptea în templu și a răsturnat toți idoli care se găseau acolo, a doborât altarele, a spart sfeșnicele și a vărsat toate vasele (de libațiuni) și paharele lor, apoi a plecat nefiind cunoscut de nimeni”⁷.

Auzind Capitolinus de cele întâmplate, tare s-a tulburat și în mare mânie a zis celor care l-au înștiințat: „În grabă să-l căutați și să mi-l aduceți, ca să-l pierd, oricine ar fi el”⁸.

¹ H. DELEHAYE, *Saints de Thrace et de Mésie*, *Analecta Bollandiana*, XXXI, 1912, p. 262: „Plus d'un indice permet que notre hagiographe s'est servit d'un document historique que nous ne l'avons plus, mais dont il a conservé quelques vestiges”.

² BOR 62, 1944, p. 135-138.

³ *Actele martirice*, în PSB 11, 1982, p. 299-307.

⁴ A.H.M. JONES, J.R. MARTINTALE & J. MORRIS, *The Prosopography of the Later Roman Empire*, vol. I, A.D. 260-395, Cambridge Univ. Press, 1975, p. 180.

⁵ Em. POPESCU, *Sfântul Emilian din Durostorum*, în vol. *Sfinți români și apărători ai legii strămoșești*, București, 1987, p. 178-182, volum coordonat de mitropolitul Nestor Vornicescu al Olteniei. O variantă mai dezvoltată am publicat-o în *Studii teologice* 41, 1989, p. 64-77, iar de curând reluată în volumul I de *Studii de istorie și spiritualitate creștină*, București, 2018, p. 551-558, din care se face trimitere în acest text.

⁶ Em. POPESCU, *Studii...*, I, p. 553.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*, p. 554.

Slujitorii au întâlnit un țăran, care părea străin (venind de la munte), și l-au adus în fața lui Capitolinus, care a poruncit să fie bătut crunt și chinuit în multe feluri. Emilian, văzând cele întâmplare și socotind că, dacă ar rămâne ascuns, ar pierde mântuirea, s-a prezentat și a mărturisit că el este autorul distrugerilor din templu. A fost chinuit în multe feluri, iar când Capitolinus a aflat că el este fiul lui Sabbatianus, prefectul orașului, s-a mai îndulcit, dar în final a poruncit să plătească drept despăgubire o livră de aur, iar Emilian să fie ars de viu pe rug. I s-a pregătit de cei în drept, „în afară de cetate, aproape de malul Dunării, rugul pe care trebuia să fie ars. Aruncat în foc, acesta nu l-a mistuit, l-a lăsat neatins, în schimb a ars pe slujitorii lui Capitolinus, care-i pregătiseră rugul”⁹.

Toate manuscrisele martiriului, adică cel de la Vatican și cele de la Paris și Veneția, sunt unanime în a arăta că Emilian n-a ars în foc, ci întorcându-se cu fața spre răsărit, a ridicat privirile spre cer și a zis: „Doamne Iisuse Hristoase, primește sufletul meu! Și, zicând astfel, a adormit în pace”.

Ar însemna deci, după aceste relatări, că Emilian nu a fost ars de foc, deși în tradiția scrisă creștină se spune că el a murit cuprins de flăcări. Manuscrisele vieții lui cuprind la sfârșit o relatare, care nu poate fi socotită decât un „artificiu hagiografic”, cunoscut și din alte martirologii, anume: „Femeia (soția) vicarului Capitolinus ar fi fost în taină creștină, iar creștinii localnici i s-au adresat cu rugămintea să ceară de la soțul ei trupul lui Emilian, care să fie înmormântat după normele creștine, adică să fie uns cu mir și să i se săvârșească ritualul religios specific acestei credințe”.

Astfel, trupul lui Emilian ar fi fost obținut și înmormântat în localitatea *Geđina*, la o distanță de trei stadii (un stadium = cca. 185 m.) de cetatea ce se numește Durostor și de Dunăre. În manuscrisul păstrat la Vatican, găsim indicația unei distanțe mult mai mari, și anume de trei mile (o milă = 1,6 km), iar locul înmormântării numit *Gezidina*.

Minunea făcută cu sfântul Emilian, ca să scape de o moarte cu suferințe groaznice ale arderii de viu, nu este în sine imposibilă, întrucât ea este relatată și în cazul altor martiri. În ceea ce îl privește pe Emilian, ea ridică serioase semne de îndoială. Mai întâi socotesc imposibilă prezența la Durostorum a soției lui Capitolinus. Acesta, fiind un demnitar de rang foarte înalt și responsabil de o regiune atât de întinsă ca dioceza Thraciei, cu multe centre urbane, își va fi avut reședința într-un oraș important, din care ar fi putut să guverneze mai ușor întinsul spațiu subordonat și să trăiască în condiții mult mai comode decât i le putea oferi Durostorumul, oraș de graniță, amenințat frecvent de atacurile populațiilor barbare. Subliniem și amănuntul că în manuscrisul Vaticanus se spune că vicarul Capitolinus *a fost trimis* în cetatea Durostorum, iar în manuscrisul Parisinus: în acea vreme *a venit* la Durostorum vicarul. Este de asemenea posibil ca vicarul Thraciei, mergând într-o misiune politico-religioasă delicată, anume aceea de a impune păgânismul unei populații deja creștinate, în mare măsură, sub împărații predecesori lui Iulian Apostatul, și care se bucurase de binefacerile religiei creștine, să nu-și fi luat cu sine soția. În cazul acesta,

⁹ H. DELEHAYE, *op. cit.*, p. 362: „Il n’y a pas non plus de recherche raffinée dans les supplices et le détail qui fait expirer le martyr sur le bûcher, sans avoir été atteint par la flamme, peut avoir sa valeur. Pareil fait n’est point sans exemple”.

creștinii din cetatea Durostorum nu au putut apela la ea pentru a obține trupul martirului Emilian.

Ecourile numeroase din lumea creștină de atunci, privind martiriul sfântului Emilian, confirmă că acesta a murit ars de viu. De pildă, istoricul Eusebiu de Cezareea notează în *Cronica* sa, tradusă în latină de Ieronim, că la anul de la Avraam 2379 (=362), în timpul domniei lui Iulian Apostatul, „a fost ars de viu la Durostorum, din ordinul vicarului, pentru că a răsturnat altarele”¹⁰. Istoricul Theodoret de Cyr menționează și el că „la Durostorum, oraș însemnat al Thraciei, Emilian, luptătorul biruitor, a fost dat focului de către Capitolinus, conducătorul întregii Thracii”¹¹. Lucrarea *Chronicon Paschale*, alcătuită la Alexandria după anul 628, notează că la anul 363 a suferit martiriul, la Durostorum, Emilian, fiind dat focului din porunca lui Capitolinus¹². Teofan Mărturisitorul (752-818) scrie și el în *Chronographia* că a fost martirizat la Durostorum al Thraciei și Emilian, dintre soldați, fiind încredințat focului de către Capitolinus¹³. În secolele XIII-XIV, istoricul bizantin Nichifor Calist preia și el această știre¹⁴.

Toate relatările menționate ne conduc la concluzia că sfântul Emilian și-a terminat viața pământească pe rugul înflăcărat de lângă malul Dunării și zidul cetății Durostorum¹⁵. În mormântarea, care s-a făcut în localitatea Gedina (ori Gezidina), nu putea avea decât o mică parte din trupul său ars (oase calcinate, resturi de îmbrăcăminte etc.), de aceea nu ne putem aștepta să găsim în mormântul său de la Ostrov decât aceste vestigii firave. Amintirea lăsată de el în cavou este doar *figura sa de bărbat cu un ciocan în mână*, cu care a intrat în templu (**Fig. 1**). Ciocanul și dezastrul provocat păgânismului sunt menționate de toate manuscrisele (Vatican, Paris, Veneția). Toată această reprezentare nu poate fi pusă decât în legătură cu sfântul Emilian. Prezența chipului său pe peretele cavoului și poate unele rămășițe din trupul său calcinat prevalează în fața altor obiecte arheologice descoperite cu prilejul săpăturilor și, chiar dacă ele indică o perioadă anterioară, își pot găsi astfel semnificația. Este posibil ca acest cavou să fi aparținut unei familii însemnate din Durostorum, din care va fi făcut parte și martirul Emilian.

În vecinătatea sud-vestică a Dobrogei, unde se află cetatea Durostorum, s-au făcut cercetări arheologice, inclusiv cu privire la sfântul Emilian de către

¹⁰ R. HELM, *Die Chronik des Hieronymus (Hieronymi Chronicon, GCS, VI, 1)*, Leipzig, 1913, p. 243; PL XXVII, col. 103-104.

¹¹ Théodoret de Cyr, *Histoire ecclésiastique*, tome II (livres II-V), traduction par Pierre Canivet (*Sources Chrétiennes*, 530), Paris, 2009, III, 7, 5, p. 119-120.

¹² *Chronicon Paschale*, ed. L. Dindorfius, în: *Corpus Script. Hist. Byz.*, t. 1, Bonn, 1832, p. 649. *Chronicon Paschale 284-628 AD*, translated with introduction and notes by Michael Whitby and Mary Whitby, Liverpool Univ. Press, 2007, p. 39-40.

¹³ Sfântul Teofan Mărturisitorul, *Cronografia* (PSB 7), traducere de Mihai Țipău, Editura Basilica, București, 2012, p. 72.

¹⁴ Fr. WINKELMANN, *Die Kirchengeschichte des Nicephorus Kallistos Xantopoulos und ihre Quellen*, 2. Aufl., Berlin, 1966, X, 9.

¹⁵ *Martyrologium Hieronymianum* a fost editat de J.B. de Rossi și Louis Duchesne, în *Acta Sanctorum, Novembris*, tome II pars prior, Bruxelles, 1894, p. 1-156; *Commentarius perpetuus in Martyrologium Hieronymianum*, ed. H. Quentin, tome II, pars prior, Bruxelles, 1931.

prof. G. Atanasov. El a conchis că basilica descoperită în partea de nord, în interiorul cetății, construită în secolul al IX-lea și supranumită basilica patriarhală, este strâns legată de locul în care a fost martirizat sfântul Emilian și chiar dedicată pomenirii lui. Totodată, prof. Atanasov consideră că în zona aceasta a Ostrovului trebuie plasat și satul Gavidina, atestat de o inscripție descoperită recent, și că acesta ar putea fi identic denumirilor Gedina ori Gezidina. Toponimele acestea de origine tracică ar atesta prezența aici a acestei etnii. Totodată, învățatul bulgar socotește posibilă implicarea soției lui Capitolinus în obținerea rămășițelor pământești ale sfântului Emilian, pentru a fi înmormântate de creștinii localnici, după tradiția lor religioasă¹⁶.

În concluzie, cercetările arheologice din cavoul de la Ostrov au o importanță foarte mare fiindcă ele ne pun în legătură cu izvoare hagiografice din perioada timpurie a creștinismului, iar sfântul Emilian face parte din această categorie. Ele ne arată, totodată, aspecte concrete ale politicii religioase promovate de Iulian Apostatul. Cercetările arheologice confirmă și completează izvoarele scrise privind pe sfântul Emilian, adică Actele martirice, iar descoperirile epigrafice recente adaugă și ele informații onomatologice asupra satului unde ar fi fost înmormântat sfântul Emilian, și anume Gedina, Gezidina ori Gavidina¹⁷.

Felicit pe arheologul care a scos la iveală un atât de însemnat monument, pe domnul dr. Constantin Chera¹⁸, cunoscut cercetător român, și pe toți care l-au ajutat să aibă aceste mari realizări.

¹⁶ Georgi ATANASOV, *À propos du martyre de Saint Émilien de Durostorum (Silistra)*, Pontica 44, 2011, p. 211-220. Același interes științific pentru sfântul Emilian l-a arătat G. Atanasov și în volumul *Durostorum-Drastăr-Silistra*, 2006, p. 280-291, 297, publicat în colaborare cu Rumen Ivanov și Petr Donevski. Mai pe scurt a scris despre sfântul Emilian în vol. *Christian Durostorum-Drastăr*, 2007, p. 395-396.

¹⁷ Despre satul Gavidina și interpretarea inscripției, v. Em. POPESCU, *Inscriptions de Scythie Mineure*, vol. IV, nr. 93, București, 2015.

¹⁸ Cercetările arheologice de la Ostrov, punctul „La Parapet”, au început în toamna anului 1977, determinate de săpăturile la adâncime ale tractoarelor, cu scopul de a se planta vie. Acestea au atins cupola cavoului, rupând chiar o bucată din partea ei superioară. Săpăturile de salvare n-au durat decât scurtă vreme din cauza frigului și a ploilor. Au fost reluate în 1996 în colaborare cu o echipă de cercetători de la Paris (CNRS), specialiști în pictură murală a monumentelor arheologice de la sfârșitul Antichității greco-romane. În perioada de stagnare a săpăturilor arheologice, de mai bine de 20 de ani, zidul cavoului a fost prădat de localnici, care au luat cărămizi și țigle, folosindu-le la clădiri moderne. Rezultatele săpăturilor efectuate de echipa franco-română n-au fost, după cât se pare, publicate; eu am luat cunoștință despre ele prin amabilitatea domnului Constantin Chera. Doar cercetările efectuate de C. Chera au fost publicate în revista *Pontica* 11 (1978), p. 137-141: *Un mormânt de epocă romană descoperit pe raza comunei Ostrov*.

Fig. 1 - Chipul Sfântului Martir Emilian de la Durostorum, pictat pe peretele cavoului descoperit la Ostrov, jud. Constanța.